

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KREITI YA 12

SEPEDI LELEMETLALELETŠO LA BOBEDI (SAL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

DIBATSELA 2014

GAUTENG

MEPUTSO: 120

NAKO: 2½ diiri

Palomoka ya matlakala a dipotšišo ke 14.

DITAELO LE TSHEDIMOŠO

1. Lephephe le, le arotšwe ka DIKAROLO tše NNE, e lego ya A, ya B, ya C le ya D.

KAROLO YA A:	Tekatlhaloganyo	(30)
KAROLO YA B:	Kakaretšo	(10)
KAROLO YA C:	Thutapolelo le Tšhomišopolelo	(40)
KAROLO YA D:	Dingwalo	(40)

2. Araba dipotšišo go tšwa dikarolong KA MOKA.
3. Thoma karolo ye NNGWE le ye NNGWE letlakaleng le LEFSA.
4. Thalela fao karolo e felelago gona.
5. Dikarabo di nomorwe go swana le dipotšišo.
6. Tshela mothalo mafelelong a karabo ye NNGWE le ye NNGWE.
7. Hlokomela mopeleto le tlhamo ya mafoko.
8. Nako yeo e šišinywago:
KAROLO YA A:	Metsotso ye 50
KAROLO YA B:	Metsotso ye 30
KAROLO YA C:	Metsotso ye 40
KAROLO YA D:	Metsotso ye 30
9. Ngwala ka bothakga le ka mongwalo wa go balega.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTŠIŠO YA 1**

1.1 Badišiša temana ye gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela.

1	Ge motho a nyaka go ja o swanetše gore a loge maano. Le Bibe e bolela gore motho o tla ja mphufutšo wa phatla ya gagwe. Maano a go iphediša ke a mantši. Motho a ka iphediša ka go šoma, a iphediša ka go rekiša dilo tša go fapana. Ge e le Malose yena o hlwa mmileng fao a hwetšago tšhelete ya borotho. Mengwageng ye meraro ya go feta, o fetilwe ke batho ba e ka bago dikete tše tlhano. Yena ka ge a golofetše o iphediša ka go kgopela boradifatanaga thušo. Bogole bja gagwe bo hlotšwe ke go šarakana ga marapo a mokokotlo nakong ya ge a sa na le mengwaga ye mebedi fela. Ge a le mmileng o a opela go goga šedi le kgahlego ya boradifatanaga.	5 10
2	Malose o amogela bogole bja gagwe. O re ge a ka no dula gae gona bana ba gagwe ba tla hloka dijo. Ke ka lebaka leo a rego a ka se tshepe mmele wa gagwe go iphediša eupša a ka tshepa fela dipatla tšeo a sepelago ka tšona le lentšu la gagwe. Ka dipatla le lentšu la gagwe Malose o kgona go fepa ba lapa la gagwe. Ge a sepela ka dipatla tšeo o kgona go sepela ka lebelo le legolo. Ge o ka mmona a tloga ntlong ya gagwe ya RDP a lebile mmileng wo mogolo wa go leba boemafofane o ka nagana gore ga se segole. Ke mmileng wo fao Malose a ilego a kopana le Mothuhu yo e lego mogaši wa mmimo wa sedumedi seteišeneng sa Thobela FM.	15 20
3	Mothuhu o rile ge a batamela mahlakanelo a ditsela a kwa monna wa serithi a opela ka lentšu leo o ka rego la thaga. O ile a mema Malose go tla go opelela batheeletši ba seyalemoya. Lentšu la Malose le ile la dira gore barati ba lenaneo la mmimo wa sedumedi ba itie mogala e le ge ba be ba ekwa bose bja lentšu la gagwe. Yena o opetše dikoša tše pedi, e lego 'Mmele, pelo le moya' le 'Tsoga o itirele'. Ka lebaka la kgahlego ya batheeletši, Malose gabjale o leka go kgoboketša mašeleng a go gatiša CD ya gagwe. Koša ya mathomo o e hlaloša e le yeo e dirago gore mmele wa gagwe o ikwe o na le mafolofolo. Ke nnete koša ye e mo fa mafolofolo ka gobane mosadi wa gagwe Mokgaetši le ngwana wa bona ba be ba ka se fihlelele dinyakwa tša bona ka moka ge nkabe Malose a ile a re R1 270 ya mphiwafela e lokile. Yena o phethagatša lela la go re tsoga o itirele ka gobane ga se wa golofala tlhaologanyo.	25 30

[Boithamelolo]

- 1.1.1 Go ya ka temana ya mathomo, Malose o iphediša ka eng? (1)
- 1.1.2 Ke kae fao Malose a kopanego le Mothuhu? (1)
- 1.1.3 Hlaloša bogole bja Malose. (2)

- 1.1.4 Hlaloša mantšu a a latelago:
- (a) Šarakana. (1)
  - (b) Boemafofane. (1)
- 1.1.5 Na Malose le Mothuhu ba kopantšwe ke eng? Hlaloša. (2)
- 1.1.6 Na sekapolelo se 'lentšu la thaga' se re botša eng ka lentšu la Malose? Kgetha karabo ya maleba:
- A Lentšu la makgwakgwa.
  - B Lentšu le bose la go theeletšega.
  - C Lentšu la go se be bose.
  - D Lentšu le le koto. (2)
- 1.1.7 Kgetha ntlha yeo e sepelelanago le bohlokwa bja mmino.
- A Mmino o homotša motho yo a tshwenyegilego.
  - B Mmino o nyamiša batho ka nako ya meletlo.
  - C Mmino o dira batho gore ba se bine.
  - D Mmino o dira gore batho ba lwe ka bobona. (2)
- 1.1.8 Mothuhu o memile Malose go tla seteišeneng go tlo opelela batheeletši ka nepo ya go:
- A Tloša Malose mmileng.
  - B Kwagatša le go abelana bokgwari bja Malose.
  - C Go laetša tlaišego ya bagolofadi.
  - D Go thabiša bagolofadi ba bangwe. (2)
- 1.1.9 Kgetha ntlha mabapi le mphiwafela wo o abelwago digole le batšofadi.
- A Mphiwafela o abelwa batho ka moka le bao ba tšwafago.
  - B Mphiwafela o dirišwa ke mmušo go goketša batho.
  - C Mphiwafela o abelwa batho bao ba palelwago ke go itšhomela ka lebaka la bogolo le bogole.
  - D Mphiwafela o hlohleletša kgolo ya setšhaba. (2)
- 1.1.10 Laetša ka fao Malose o kgonnago go amogela bogole bja gagwe. (2)
- 1.1.11 Hlaloša Malose ka mantšu a gago. (2)
- 1.1.12 Ge o ka ba mogaši bjalo ka Mothuhu, ke eng seo o ka se dirago ka batho ba go swana le boMalose? (2)
- 1.1.13 Na ke tshwanelo gore digole di dule mebileng gomme di kgopele boradifatanaga tšhelete? (2)

- 1.2 Lebeledišiša seswantšho se sa ka tlase gomme o se tswalanye le dikarabo tša gago.

[Being Healthy: Letl: 221]

- 1.2.1 Na batho ba ba mo kae? Fahlela karabo ya gago. (2)
- 1.2.2 Hlaloša tiragalo ya seswantšho se. (2)
- 1.2.3 Na batho bao ba laeditšwego ba tswalana bjang? Hlaloša maikutlo a gago. (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KAKARETŠO**POTŠIŠO YA 2**

Badišiša temana ye e latelago gomme o ntšhe dintlha tše di ŠUPAGO tše di ka thušago batho go hlokomela tlhago.

HLOKOMELA:

1. Ngwala dintlha tše ŠUPA.
2. Šomiša mantšu a gago.
3. Nomora mafoko a gago go thoma go 1–7.
4. Ngwala lefoko le LENGWE le le LENGWE mothalading wa lona.
5. Kakaretšo ya gago e se fete mantšu a 60.
6. Laetša palo ya mantšu ao o a šomišitšego mafelelong a kakaretšo ka mašakaneng.

Diphetogo tše nnyane di dira phapano maphelong a batho le go tlhago ka boyona. Ka mehla le ka mehla go opelwa koša ya go hlokomela tlhago. Tlhokomelo ya go šomiša dikhemikhale tša go nkgga kudu ge go hlwekišwa ka dintlong tša rena e elwa hloko. Batho ba rata le go šomiša dinkgišabose tše bogale tše di fetšago di ama tlhago.

Didirišwa tša rena tša mohlagase a e be tše di sa jago mollo kudu re bone ge re ka se fenywe ntwana ye. Go bohlokwa go ka itlwaetša go dira dirapana tša rena tša merogo gomme re boe re tšee ona matlakala ale a go omelela le melora re dire manyora ka tšona. Go bjala mehlare le gona re go hlokomela go tla re šireletša.

Ge e le polastiki yona ga ke tsebe gore batho ba e ratela eng. Ba rwala merwalo ka yona kganthe go ka no šomišwa mekotlana ya mašela ya go direlwa ruri. Go bohlokwa go se šomiše meetse bošaedi. Go kaone go hlapela ka šawareng go na le gore re tlatše pafo meetse. Meetse ona ao re ka nosetša ka ona. Ka mokgwa wo tlhago ya rena e tla kaonafala.

[Boitlhamelo]

PALOMOKA YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: THUTAPOLELO LE TŠHOMIŠOPOLELO**POTŠIŠO YA 3**

Lebedišiša papatšo ye gore o kgone go e tswalanya le karabo ya gago.

Difolete tša Thamagana
Etle o itemogele go phela bjalo ka kgoši.
Le wena o ka kgona!
– Re hlokomela dinyakwa tša gago ka moka:

O lefa fela R2 999,00 ka kgwedi.
Dikamora tše pedi ke R4 999,00
Mabaka le dipeelano di tla latelwa.

Romela sms go 43439 goba re hwetše mo go 41 Mmileng wa Steve Biko.
Tshwane

[Boithamelolo]

- 3.1 Ke eng seo se bapatšwago fa? Kgetha karabo ya maleba.
- A Mehlare le bjang.
  - B Moago wa hotele.
  - C Moago wa maikhutšo.
  - D Madulo a difolete. (2)
- 3.2 Papatšo ye e lebišitšwe go sehlopha sefe sa batho? (2)
- 3.3 Efa ntlha E TEE ye e tlogetšwego papatšong. (1)
- 3.4 Ke eng seo se ka huetšago batho go kgeregele se bapatšwa? (1)

- 3.5 Ke ka lebaka la eng go dirišitšwe ditlhaka tše dinnyane papatšong? Fahlela karabo ya gago. (2)
- 3.6 Ke ka lebaka la eng mmapatši a dirišitše leswao la makalo? (2)
- [10]

POTŠIŠO YA 4

Lebelela khathuni ya ka tlase o be o badišiše mantšu a ka dipuduleng gore o kgone go amanya dipotšišo tša go latela le yona.

[Inthanete le thulaganyo ya boithamelolo]

- 4.1 Batho ba khathuning ye ba amana bjang? Kgetha karabo ya maleba:
- A Ke monna le mosadi ka lapeng la bona.
 B Mošomi wa mosadi le mongmošomo wa gagwe wa monna.
 C Mosadi le monna bao ba sego ba aga motse.
 D Ga ba amane ka selo. (1)
- 4.2 Lefelo le ba lego go lona ke kae? Efa mabaka a MABEDI go thekga karabo ya gago. (3)
- 4.3 Laetša maikutlo a mosadi seswantšhong sa 3. Fahlela karabo ya gago. (3)
- 4.4 Go ya ka wena bohlokwa bja go thušana mešomo ya ka gae ke bofe? (1)
- 4.5 Mothadi wa khathuni o tšweletša bjang go tšea lehlakore ga motho a sa gopodišiše? (2)
- [10]**

POTŠIŠO YA 5

- 5.1 Bala temana ya ka tlase gore o tle o kgone go araba dipotšišo tša go latela.

Lefela ke lesogana la mabadibadi. Ka ganong ke bohubeu fela. O re swi! Ere le meetse ga a a tsebe. O tla hlapa neng a duletše go utswa? Ke kgoši ya basenyi. O thomile go utswa a sa na le mengwaga ye senyane a rutwa ke mogolo wa gagwe yo a bolailwego ka sethunya. Batswadi ba bona ba hlokošetše kgale ka go bolawa ke pelo. Ka ga gabo go šetše yena fela. O re go utswa go a mo tsefela ebile ga go mo swabiše. O tsene a etšwa dikgolegong, madulo ga a nao ka gore o dula a tsongwa ke maphodisa ka dithunya le dimpša. O no fofa mo nageng bjalo ka nonyana. Ge a tšwelela batho ba a tšhaba. O dula Gauteng gomme motseng wa gabo, Mpumalanga, ba kwane gore yo a ka mmonago a letše nakana ba mmiletše maphodisa a mo sware. Bafsa, a re tlogeleng go šomela dithaka re tsene sekolo.

[Boitlhamelo]

- 5.1.1 Kgetha karabo ya maleba. Lentšu le bohubeu le ra:
- A Go nka ka ganong.
 B Go hloka meno.
 C Go ruruga leleme.
 D Go tšwa madi ganong. (1)
- 5.1.2 Hlaloša mebolelwana ye:
- (a) O re swi. (1)
 (b) Ke kgoši ya basenyi. (1)
- 5.1.3 Tsopola mohlala o TEE wa lefoko leo le tšilego ka kganetšo. (2)

- 5.1.4 Nyaka mohlala wa dikarolopolelo tše mo temaneng:
- (a) Lehlaodi la palo. (1)
 (b) Lehlathi la nako. (1)
 (c) Leamanyidiri. (1)
- 5.1.5 'Yena' Ke mohuta ofe wa lešala? (1)
- 5.1.6 Tsopola lefoko le le tšweleditšwego ka modirišotaelo. (1)
- 5.1.7 Fetolela lefoko le go polelotebanyo: 'O dula a tsongwa ke maphodisa.' (2)
- 5.1.8 Ngwala lefoko le ka lebaka le letlago: 'O tsene a etšwa dikgolegong.' (2)
- 5.2 Lebelela seswantšho sa ka tlase gore o kgone go se tswalanya le dikarabo tša dipotšišo tša go se latela.

[Skyways: Letl: 73]

- 5.2.1 Hlaloša tiragalo ya seswantšho se. (2)
- 5.2.2 Seemo sa bophelo bja bana ba se ka hlalošwa ka tsela ye:
- A Barutwana ba go tšwa malapeng a go huma.
 B Barutwana ba go tšwa malapeng a go hloka.
 C Ke bašomi mašemong
 D Ke bašomi meepong. (2)
- 5.2.3 Hlaloša polelommele ya mosadi yo a lego seswantšhong se. (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA C: 40

KAROLO YA D: DINGWALO**DIKANEGELOKOPANA****POTŠIŠO YA 6: GO TSEBA MANG? – Herbert H Ramokgopa**

Mo karolong ye, araba potšišo tše PEDI fela, 6.1 GOBA 6.2 GOBA 6.3 GOBA 6.4.

6.1 Bala setsopolwa se gomme o arabe dipotšišo tša go se latela.

SETSOPOLWA SA A**ROMA NNA MMA**

MmaDineo: 'Lehu le a bitša hle batho tenang. Mpho ke rile ke re a mpiletše Mabitša a no re: 'roma nna'. Ge e le fa ke be ke sa rome yena. Bjale šefa ga a fihla mo a rilego ke mo rome, le ka gae ga a fihla. Nna ga ke tsebe gore ke tla reng go Tšhelopo.' Mosadi yoo wa batho a kgapha sello, dikeledi tša ba tša fihla seledung.

Ge Dineo le tatagwe ba boa gomme ba bona lešaba la batho ka gae, bona ba be ba hloma eka e sa le la maabane la go tlo kgopela Nubejara. Aowa! Tše ke dišele tše. Lethabo le ba bego ba le go lona la fela ka bonakonako, difahlego tša bona tša ribega. Dineo yena yaka o tla gafa ka pelobohloko, a ba a dio lahla mokgoši, gomme ba mo lesa bjalo gore a potliše pelo. Ka morago ba mo iša ka phapošing ya mmagwe gore a khutše ka gona.

[Letl: 14]

- 6.1.1 Bothata bja kanegelokopana ye bo thomile kae? Hlaloša. (2)
- 6.1.2 Efa semelo sa MmaDineo go ya ka setsopolwa se. (2)
- 6.1.3 Efa tswalano ya MmaDineo le Tšhelopo. (2)
- 6.1.4 Moanegwathwadi wa kanegelokopana ye ke mang? Fahlela. (2)
- 6.1.5 Hlaloša mebolelwana ye go tšwa setsopolweng:
- (a) Go lahla mokgoši. (2)
- (b) Difahlego tša ribega. (2)
- 6.1.6 Go ya ka wena mongwadi o file kanegelokopana ye hlogo ya maleba na? Fahlela. (2)
- 6.1.7 Moya wo o fokago setsopolweng se ke wa mohuta mang? Fahlela. (2)
- 6.1.8 Molaetša wa kanegelokopana ye ke ofe? (2)
- 6.1.9 Na mongwadi o atlegile go fega mmadi kanegelokopaneng ye? (2)

[20]**GOBA**

6.2 Bala setsopolwa se gomme o arabe dipotšišo tša go se latela.

SETSOPOLWA SA B

MPAPALETŠENG	
Mošemane:	Rena ga re tsebe; re dio bona ge a etla le yona a re botša ka mo re šetšego re le boditše. Ga re a mmona gore o tšo e tšea kae.
MmaSerwadi:	O tla mpona gabotse ge e ka ba o leka go nthadia. Ga ke kwane le motho wa mathaithai nna. Ke tla mo latelela. Le bone ka ga gagwe gabotse gore le ntaetše ge ke bona a sa tle?
Mošemane:	Gabotse! Re tla dio le iša. Ebile ga se mo motho a ka gakwago.
MmaSerwadi:	Le bile la bona lešaka gona moo ga gagwe?
Mošemane:	A mabedi; la dikgomo le la dipudi.
MmaSerwadi:	Ao! Gona go lokile. Ke tla leta ka bona mokgwa wa gagwe.

[Letl: 58]

- 6.2.1 Moanegwathwadi wa kanegelokopana ye ke mang? Fahlela. (2)
- 6.2.2 Bothata bja kanegelokopana ye bo thomile kae? Hlaloša. (2)
- 6.2.3 Efa semelo sa MmaSerwadi go ya ka setsopolwa se. (2)
- 6.2.4 Na bohlokwa bja poledišano ke eng setsopolweng se? (2)
- 6.2.5 Hlaloša mebolelwana ye:
- (a) Go nthadia. (2)
- (b) Motho wa mathaithai. (2)
- 6.2.6 Molwantšhi ke mang go ya ka kanegelokopana ye? Fahlela. (2)
- 6.2.7 Moya wo o fokago mo setsopolweng se ke ofe? Fahlela. (2)
- 6.2.8 Go ya ka wena mongwadi o file kanegelokopana ye hlogo ya maleba na? Fahlela. (2)
- 6.2.9 Hlaloša ka fao mongwadi a rumilego kanegelokopana ye ka gona. (2)

[20]

GOBA

6.3 Bala setsopolwa se gomme o arabe dipotšišo tša go se latela.

SETSOPOLWA SA C

SUTU YA PHATHI

Marula: Morena, ke mosadi wa ka.

Malekopo: Mosadi wa gago? Bjale o reng o mo tlogela fa ge o eya gae? O šala a dirang mo ge wena o ile gae? Gape mo ke hirile wena, e sego mosadi. O reng o mpotša maaka monna? Ga o tsebe gore nka go raka mo? Ke se sa mmona fa a *tabolatabola* mo, o a kwa?

Marula: Ke a kwa, Morena.

Marula ge a boela *rumung* a di fa Pekwa. Mosadi yoo a bona gore bjale o tšwewa ke dijo ganong. Aowa! Bjang? Mantšibueng ao ke ge ba loga maano a gore Pekwa a no dula fao. Ba phetha ka gore a boele a nyake *rumu* ka kua polaseng ya ka kua, a tle ka mo bošego fela. *Rumu* yeo e tlo lefelwa ke Marula, fela go robala Pekwa o tla tla a robala ka go ye. *Distokfele* ba be ba dira ba sa fetše, se sengwe se dirwa ka kua se sengwe se dirwe ka mo go bolelwa gore ke sa Marula. Ngwana wa go tšwa gona kua Makankaneng o tsebela kae *distokfele*? Ke tša Pekwa ka moka.

[Leti: 85]

- 6.3.1 Go tšwa setsopolweng molwantšhi le molwantšhwa ke bomang? (2)
- 6.3.2 Ke mohuta ofe wa thulano wo o tšwelelago mo? Efa lebaka. (2)
- 6.3.3 Hlaloša ka boripana gore thulano ye e hlotšwe ke eng? (4)
- 6.3.4 Na tikologo ya setsopolwa se ke ya mohuta mang? Efa mohlala. (2)
- 6.3.5 Hlaloša bohlokwa bja poledišano ya ka godimo? (2)
- 6.3.6 Sephetho sa Malekopo se mo tšweletša e le motho wa mohuta mang? Efa dintlha tše PEDI. (4)
- 6.3.7 Laetša tharollo ya bothata kanegelongkopana ye. (2)
- 6.3.8 Na mongwadi wa kanegelokopana o atlegile go fega babadi? (2)

[20]

GOBA

6.4 Bala setsopolwa se gomme o arabe dipotšišo tša go se latela.

SETSOPOLWA SA D

MOŠAABITLA

E lego tabataba ebile gore MmaSefolo le MmaTebe ba rile ge ba boa mašemong, ge ba lebile motsana wa kgauswi le motse wa bona, ba kwa sello sa ngwanenyana. Pele MmaSefolo a se hlokomele, eupša ka morago sa mo tsenape long, a ba a re: 'Ngwana yo a llogo yo ke wa ka; ke Tryphina. O tla hwetša mošemane a mmethile gona kua nokeng, ba rile re a mmapadiša a ba roga.'

MmaTebe: 'E ka no ba yena; Tryphina ga se mosetsana wa go hlwa a nyaka go bapalabapala le bašemane. E ka no ba yena.'

MmaSefolo: 'Bjale o reng a lla tše nkeng o tšama a itahlela fase? Ga o kwe banenyana ba bangwe ba ntše ba re "A re ye!"'

[Letl: 39]

- 6.4.1 Go tšwa setsopolweng molwantšhwa ke mang? (1)
- 6.4.2 Na tikologo ya setsopolwa ke ya mohuta mang? Tsopola mehlala ye MEBEDI. (3)
- 6.4.3 Ke tiragalo efe yeo e hlotšego bothata le sello sa Tryphina? (2)
- 6.4.4 Hlaloša moya wo o fokago kanegelongkopana ye. (2)
- 6.4.5 Hlaloša bohlokwa bja poledišano ya ka godimo? (2)
- 6.4.6 Go ya ka setsopolwa se MmaTebe o hlaloša Tryphina e le motho wa mohuta mang? (2)
- 6.4.7 Hlaloša tharollo ya bothata kanegelongkopana ye. (2)
- 6.4.8 Na Sefolo o ile a atlega go rarolla bothata bjoo? Efa lebaka. (2)
- 6.4.9 Na o kgotsofatšwa ke ka fao kanegelokopana ye e fedilego ka gona? Efa lebaka. (2)
- 6.4.10 Hlaloša molaetša wa kanegelokopana ye. (2)

[20]

PALOMOKA YA KAROLO YA D: 40
PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 120